

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477)

ФЕНОМЕН БІЛЬШОВИЗМУ В РОБОТІ Є. МАЛАНЮКА «ДО ПРОБЛЕМИ БОЛЬШЕВИЗМУ»

Грабовська І.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проводиться аналіз основних положень та гіпотез, висловлених видатним українським поетом, публіцистом, аналітиком та громадським діячем Євгеном Маланюком у роботі «До проблеми большевизму». Показано, що дослідник висунув низку цікавих ідей щодо сутності феномена большевизму, зокрема, що жовтнева революція в Росії 1917 р. була більшовицьким переворотом; большевизм став механізмом і формою оновлення Російської імперії; ССРСР стала «соціалістично-комуністичною» (Є. Маланюк) імперією; советський тоталітаризм був найжорстокішим у світі; большевизм є суто російським явищем, тощо. Дослідження робить наголос на небезпечності для України та світу недооцінки загроз з боку неоімперії сучасного Кремля.

Ключові слова: Є. Маланюк, большевизм, робота «До проблеми большевизму», українська діаспора, спадок, антиколоніальний дискурс.

Постановка проблеми. У з'ясуванні питання щодо колоніальності/неколоніальності України (відповідно її постколоніальності чи неправомірності визначення постсоветського періоду історії країни як постколоніального) вагомою доказовою базою можуть слугувати роботи значної кількості представників інтелектуального прошарку української діаспори ХХ століття. До таких досліджень із повним правом можна віднести роботу Є. Маланюка «До проблеми большевизму» [10], яка вийшла друком у Нью-Йорку в 1956 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремої цілісної роботи, присвяченої аналізу феномена большевизму у вище зазначеній роботі Є. Маланюка наразі не існує. Проте, дослідження Є. Маланюка «До проблеми большевизму» дуже часто згадується при аналізі творчості цієї видатної особистості.

Отже, **метою даної статті** є дослідження феномена большевизму в роботі Є. Маланюка «До проблеми большевизму», аналіз аргументації, яку наводить відомий український діаспорний дослідник щодо імперськості як царської Росії, так і «соціалістичної імперії» (Є. Маланюк) ССРСР та обґрунтування колоніального статусу УССР в межах оновленої московської імперії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, варто зазначити, що антиколоніальний антиросійський дискурс, неможливий на теренах ССРСР і відповідно, УРСР, активно і ґрунтовно розвивався інтелектуальною частиною української діаспори протягом майже всього ХХ століття. Не дивлячись на складний психологічний та фінансовий стан більшості представників української політичної (інтелектуальної) діаспори, сьогодні маємо дякувати їм за цілі напрямки досліджень із царини українознавства, які ще довго б залишались лакунами у вітчизняному дискурсі через неможливість їхнього розвитку в межах офіційної советської гуманітаристики. До таких напрямків належить і анти-

колоніальний (антиімперський) дискурс, яскраво представлений у цілій низці робіт українських діаспорних дослідників [3]. Про цей факт не можна не сказати, коли звертаєшся до інтелектуального спадку тих, хто свій талант, час та енергію присвятив вивченню проблем далекої Батьківщини – України. Це часто відбувалось у трагічний спосіб, можливо, найточніше описаний Ю. Кристевою у роботі «Самі собі чужі», коли людина перетворюється на суцільну психологічну травму, бо «чужинець – це людина, в якій під панциром активіста чи невтомного «працівника-імігранта» зідрано шкіру» [7, с. 13]. Такі люди особливо чутливі до зла, що існує у світі. Так Є. Маланюк у брошурі «До проблеми большевизму» стверджує: «Не треба бути містиком, щоб відчувати, що живемо в добі, коли присутність і активність Зла є майже наочна» [10, с. 13]. Про «душевну оголеність» українця-емігранта говорить між іншими проблемами Є. Маланюк: «Ми, спеціально українці-ізгої, відчуваємо не лише присутність, а й саму **природу** Зла з такою гостротою, з якою сатану відчували хіба люди Середньовіччя» [10, с. 13]. Доля українських політичних емігрантів була дуже тяжкою та складною.

Життя на чужині Є. Маланюка було так само не простим. Проте, маємо у його доробку значну кількість творів антиімперського спрямування, як наукових, так і художніх.

Робота Є. Маланюка «До проблеми большевизму» не є винятком із низки антиколоніальних розвідок як представників політичної діаспори Європи та США, так і з доробку самого автора вказаної брошури.

Веруєш до аналізу специфічно російського явища, яким, на думку Є. Маланюка, є російський большевизм, початок якому поклала російська революція 1917 р. (до речі, в тексті роботи дослідник частіше вживає поняття «жовтневий», або «большевицький переворот»), автор вдається до декількох цікавих ідей-зауваг. Насамперед він стверджує, що «комуністична **легенда** Москви

з її «інтернаціоналізмом» та «будовою соціалізму» (очевидно, марксістського), хоч яким важливим знаряддям в загальному арсеналі Москви не є, однак не вичерпує проблеми, і... істотної ролі не відіграє. Найкорше, як всяка вимізувана ідеологія, є вона лише свого роду димовою завісою, якою маскується реальну істоту явища, що зветься большевизм» [10, с. 6]. І далі: «Большевизм бо – поняття значно ширше за комунізм, що становить лише один... з псевдонімів большевизму» [10, с. 6]. З цією думкою автора дослідження большевизму варто погодитись, адже будь яка життєва реальність завжди розширює межі теорії, інколи до невпізнанності. Варто зауважити, що вище наведене твердження Є. Маланюка повністю співпадає з положеннями щодо природи большевизму, висловленими, зокрема, у тепер вже класичній праці всесвітньо відомого російського філософа Н. Бердяєва «Истоки и смысл русского коммунизма». Знання марксістської теорії не допоможе зрозуміти сутність большевизму, вважає Н. Бердяєв. Вже у перших рядках свого твору він пише: «Русский коммунизм трудно понять вследствие двойного его характера. С одной стороны он есть явление мировое и интернациональное, с другой стороны – явление русское и национальное. Особенно важно для западных людей понять национальные корни русского коммунизма, его детерминированность русской историей. Знание марксизма этому не поможет» [1].

Є. Маланюк теж наголошує на органічності большевизму для російського народу. Він пише: «Як явище історичне, воно не може не бути органічним, отже зв'язаним з певним географічним тереном, з певним населенням, з певним історичним типом людини, з історією певного народу, з умовами певного культурного «клімату»» [10, с. 7].

До речі, Є. Маланюк визнає за Н. Бердяєвим глибоке розуміння сутності марксизму, посилаючись на роботу «Соціалізм як релігія». «... відомий тепер філософ – М. Бердяєв в одній з ранніх своїх статей, що носила вимовний наголосок «Соціалізм як релігія» (р. 1906) підкреслив в марксизмі «брехню», «в'язницю духа» і «зло майбутнього», – зазначає дослідник. – Бердяєв вже відчув демонізм марксизму, культ безособовості, безобличності, небуття й пророчо передбачив в нім «релігію навиворіт»: безсумнівний його антихристиянізм» [10, с. 17].

А ось що про большевизм пише сучасний російський філософ В. Кантор: «Марксизм был усвоен паразитарно... с марксизмом большевики попытались обойтись вполне по-степному, как с украденным у соседа созревшим плодом, потребляют который не умели. Разумеется, результаты такого усвоения западной теории были чудовищные, по сути своей ордынские. Запад силен личностным развитием, а в орде независимая личность – явление немислимое. Поэтому и было выбито все, что хотя бы напоминало о личностном своеобразии. Думая рвануться на Запад, вернулись в Московскую Русь» [5, с. 34].

Заслуговує на увагу й ідея Є. Маланюка щодо сил, зацікавлених у підтримці комуністичної ідеї в її московському варіанті. Дослідник вважає, що у сучасному йому світі існують сили, які не лише толерують ідею «марксістського соціалізму-комунізму», а й активно сприяють її поширенню

та утвердженню. Саме вони є тими зовнішніми силами, які дозволяють так довго існувати «абсурдній» імперії – ССРСР. «Немає сумніву, – пише Є. Маланюк, – тим більше по надто переконливих досвідах останнього часу, що комунізм Москви, як і очолювана нею імперія – без помочі тих зовнішніх чинників – давно вже перестали б існувати. І то не лише наслідком активного спротиву органічних сил всередині ССРСР, а й просто наслідком абсурдальності самої механічної конструкції совімперії, яка тримається лише мільйонною поліційною внутрішньою армією, пляновим нищенням органічності в людині й систематичним витереблюванням духовного життя у підбитих і обернених в рабство народів...» [10, с. 5].

Як вважає автор розвідки «До проблеми большевизму», така підтримка московського комунізму-большевизму у світі пояснюється страхом перед націоналізмом як ідеологічною платформою та ненавистю до нього як політичної практики. У роботі «До проблеми большевизму» Є. Маланюк зауважує: «Ці ж самі чинники – від самого початку реставрованої большевизмом імперії вперто називали й називають її «Росією», мимо конституційних в ній змін, всупереч офіційній назві ССРСР. Ця «Росія», видно, більше відповідає їх сентиментам, а одночасно лоскоче імперіялістичні амбіції большевиків, що стали «дворянами» совімперії» [10, с. 5]. Як бачимо, на відміну від деяких сучасних українських вчених, які заперечують імперськість ССРСР і, відповідно, колоніальність України, Є. Маланюк – представник політичної української діаспори – у 60-х роках ХХ століття та й у більш ранніх творах, однозначно кваліфікує ССРСР як «соціалістичну» імперію, що стала новітнім продовженням царської Російської імперії, її реінкарнацією у ХХ столітті.

Варта уваги й думка автора про роль ідеї комунізму у виправданні тоталітарної практики советського режиму. Є. Маланюк зазначає, що комунізм «...тут відіграє роллю своєрідного **оправдування** советської системи постійного терору і періодичного «геносиду», бо, мовляв, великі цілі («комунізму») вимагають великих жертв» [10, с. 5]. «Це є характеристичне «підведення» під злочин захисної ідеології» [10, с. 5-6], – зазначає дослідник. Злочинність тоталітаризму ССРСР, що відпочатково набув форми «диктатури пролетаріату», мала найрізноманітніші прояви. «Він позначився становленням культу особи, масовими репресіями та знищеннями мільйонів людей за політичними чи соціальними мотивами, прискоренням модернізаційних процесів у соціально-економічній сфері у формі примусової колективізації та індустріалізації, які також супроводжувалися мільйонами людських жертв» [6, с. 165].

На міжнародній арені советський імперіалізм проявив себе у створенні так званих «країн соціалістичного табору», про які Є. Маланюк у брошурі «До проблеми большевизму» пише: «В результаті маємо по другій світовій війні таку цинічну пресову термінологію, як ... «комунонімці», «комуно-чехи»..., так ніби на тих теренах не існує звичайна імперіялістична окупація Москви...» [10, с. 6].

Цінним моментом роботи «До проблеми большевизму» є той факт, що автор намагається розібратися в існуючій проблемі на підставі

осмислення свого власного досвіду участі в революційних подіях початку доби, цілком свідомо проводячи паралелі між царською, імперською Росією та більшовизмом. «В першій же подуві большевизму, з першою ж промовою Леніна, люд московський – крізь «марксистичну» фразеологію – відчув традиційний дух **автократії**, дух **історичного царизму**, дух істотно москалеві **рідний**» [10, с. 10], – стверджує Є. Маланюк. І далі дослідник зазначає: «Можна лише, навіть без зайвої аргументації, ствердити, що т.зв. російська революція, бувши в істоті своїй розпадом імперії, знайшла в большевиках **зміну обслуговування імперської машини**. Її вже не в стані були обслуговувати здегенеровані нащадки історичного, поважно ослабленого культурно-чужими «окраїнними» домішками, «служилого дворянства». Та ще й в такому критичному моменті для імперії, коли вона в блискавичнім темпі тратила заграбовані колонії й опинялася в стані «голої» етнографічної Московщини...» [10, с. 11-12].

Отже, для Є. Маланюка було абсолютно ясно, що більшовизм відпочатково був явищем неоімперським. Він не передбачав реального створення багатонаціональної держави, як то заявлялось вождями пролетаріату. Автор декларує, що Україна як була колонією Російської імперії, так і залишилась нею в епоху більшовизму. Протягом усього того часу «спільної» історії царизм культивував у російському народі «...люту злобу... до... хахлов-«черкасішек»... і всієї немосковської решти світу, яка раніш чи пізніш мусить бути, мовляв «нашою», хоче вона того чи не хоче. «Стерпітсья-слубітсья», як каже московське прислів'я, а ні, то «примучим», як звучить не менш характеристичне дієслово з московської державницької термінології» [10, с. 55], – зазначає Є. Маланюк.

Як і в часи так званої класичної Російської імперії советський інтернаціоналізм найточніше описується словами одного із найреакційніших діячів Російської імперії М.І. Каткова. Він висловив сутність специфічної «любви» колонізатора – російського шовініста до України: «Прекраснее Малороссии нет страны в мире. И главное то, что у нее теперь нет истории, – ее историческая жизнь давно и навсегда кончена. Есть только прошлое, песни. Легенды о нем – какая-то вневременность. **Это меня восхищает больше всего**» [12, с. 30].

Цікавими є роздуми автора брошури з приводу того, що більшовизм зробив з людиною, який тип людини він цілеспрямовано формував. Слухняні гвинтики системи вироблялись жорстокими способами. «Більшовики самі друкували в місцевих ЗМІ списки страчених, нікого й нічого не стидаючись. ...Практику публікування списків страчених невдовзі представники іншого тоталітарного режиму – нацисти. Окупаційні газети, а так само плакати, випущені окупаційною владою, містили довгі переліки українців, страчених у помсту за якусь дію чи просто так, для перестороги» [4, с. 46].

А «улюбленець партії», як його називав Ленін, Н. Бухарін в роботі «Економіка перехідного періоду» писав про те, що розстріли та терор є ефективним засобом формування нової людини комуністичної доби. На полях книги Ленін зазначає, що повністю згоден із цією позицією Бухаріна.

Усе це не було випадковістю. Воно піднялось із глибин російського менталітету. Тому і більшовизм надовго «прижився» в оновленій советській імперії. «І коли прийшла так звана большевицька революція (яка в дійсності була лишень початком збройної реставрації імперії, започаткувавши ряд імперіалістичних воєн Москви), то не тільки світ, але й бувші «російські» народи – незмірно дивувалися нелюдським методам большевиків, своєрідному адміністративному устроєві большевицької держави (Чека, терор, як система, презирство до людини), нечужаному кровожерству влади, безприкладному цинізмові й нелюдській жорстокості московського народу» [10, с. 33].

Сучасний відомий в РФ філософ В.К. Кантор писав, що більшовизм розбудив у людині тієї доби найгірші, найогидніші інстинкти. Фактично таку ж думку висловив його колега І.К. Пантін [11].

Висновки. Талант Є. Маланюка-поета (геніальний поети, як відомо, наділені даром провидіння) дозволив йому у далекому 1956 р. (рік видання брошури) передбачити неможливість для Росії вирватись із порочного кола власної історії через «...психоісторичний комплекс “цареправославия”, скристалізований за татарщини і закам'яний здається вже навіки в невольничій душі московського народу» [10, с. 63]. Отже, за Є. Маланюком, більшовизм – це російський неоімперіалізм із жорсткою тоталітарною системою державного правління, заснований на масовому терорі та зневазі до індивідуальної та колективної особистості. У ідеологічному плані режим озброєний пристосованою до специфіки Росії комуністичною теорією.

Сучасний знайомий у світі аналітик А. Ілларіонов зазначає: «Той процес розпаду, який почався на початку 20-го століття з розпаду Російської імперії, продовжився на рубежі 80-х, 90-х років з розпадом Радянської імперії, – цей процес не закінчений. Тому що Російська Федерація побудована за тим самим принципом, за яким був побудований Радянський Союз зразка 22-го року і який розпався в 91-му році» [див. 8].

Новий імперський реваншизм спостерігається сьогодні у вигляді путінізму сучасної РФ. І гібридну війну, яку веде Росія проти України сьогодні можна з повним правом вважати ще й колоніальною. Як справедливо зазначає відомий український політолог І. Лосєв, «було б помилкою вважати, що колоніалізм – це лише історичний феномен. Він є, розвивається та видозмінюється також і в наш час, виступаючи вже у формі неокolonіалізму, породжуючи нові свої варіанти панування економічного, інформаційного, культурного тощо. Але його сутність – нерівноправ'я, визискування, диктат – залишається незмінною. І не треба думати, що поле докладавання його зусиль – лише Африка, Азія й Латинська Америка. У певному сенсі колоніалізм не знає кордонів» [9, с. 22-23].

Тому не можна не погодитись із думкою Е. Блан про те, що «бачення нинішньої Росії вже не може задовольнитися плитками коментарями тих світських кремлезнавців, які вперто ходять у «рожевих окулярах». Усупереч тим, хто – в Росії та інших країнах – розпачливо намагається прикрасити бісів у білому, для Європи... настала пора остаточно усвідомити надто реальну загрозу цього мафіозного неототалітаризму. Йї настала давно!» [2, с. 360].

Список літератури:

1. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма / Николай Бердяев. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/philos/berdyaev/berdn015.htm>.
2. Блан Е. Родом із КГБ. Система Путіна / Елен Блан. – К.: Темпора, 2009. – 360 с.
3. Грабовська І.М. До характеристики советського типу постколоніалізму (українська специфіка) / І.М. Грабовська // Zwiastowac. Nauki i praktyki. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju. 30.01.2017-31.01.2017 – Warszawa. – С. 71-74.
4. Грабовський С., Лосев І. Azat Qırım чи колонія Москви? Імперський геноцид і кримськотатарська революція. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2017. – 120 с.
5. Кантор В.К. Западничество как проблема «русского пути» / В.К. Кантор // Вопросы философии. – № 4. – 1993. – С. 24-34.
6. Кобченко К. Тоталітаризм і Україна: досвід минулого та виклики сучасності / Катерина Кобченко // Українознавчий альманах. Вип. 18. – К.: Україна, 2015. – С. 164-171.
7. Кристева Ю. Самі собі чужі / Юлія Кристева. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
8. Лашенко О. Андрій Ілларіонов про Україну, Путіна та неминучий розпад Росії. Інтерв'ю / Олександр Лашенко. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28482959.html>.
9. Лосев І. Не заморські, але залежні. Чи є підстави вважати Україну колишньою російською колонією / Ігор Лосев // Український тиждень. – № 44 (520). – 3-9.11.2017. – С. 22-23.
10. Маланюк Є. До проблеми большевизму / Євген Маланюк. – Нью Йорк: Організація Оборони Чотирьох Свобід України – Спілка Української Молоді Америки, 1956. – 83 с.
11. Пантин И.К. Россия в мире: историческое самоузнавание / И.К. Пантин // Вопросы философии. – № 1. – 1993. – С. 20-30.
12. Цит. за: Мороз В. Мойсей і Датан / Валентин Мороз. – Торонто-Балтімор: Українське Видавництво «Смоло-скип» ім. В. Симоненка, 1978. – 51 с.

Грабовская И.Н.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ФЕНОМЕН БОЛЬШЕВИЗМА**В РАБОТЕ Е. МАЛАНЮКА «К ПРОБЛЕМЕ БОЛЬШЕВИЗМА»****Аннотация**

Проводится анализ основных положений и гипотез, высказанных выдающимся украинским поэтом, публицистом, аналитиком, общественным деятелем Евгением Маланюком в работе «К проблеме большевизма». Показано, что исследователь выдвинул ряд интересных идей относительно сущности феномена большевизма, в частности, что октябрьская революция в России 1917 г. была большевистским переворотом; большевизм стал механизмом и формой обновления Российской империи; СССР стал «социалистически-коммунистической» (Е. Маланюк) империей; советский тоталитаризм был самым жестоким; большевизм является сугубо российским явлением и т.д. Исследование указывает на опасность для Украины и мира недооценки угроз со стороны неоимперии современного Кремля.

Ключевые слова: Е. Маланюк, большевизм, работа «К проблеме большевизма», украинская диаспора, наследие, антиколониальный дискурс.

Grabovska I.M.

National Taras Shevchenko University

THE PHENOMENON OF BOLSHEVISM**IN THE WORK Y. MALANYUK «TO THE PROBLEM OF BOLSHEVISM»****Summary**

An analysis of the main provisions and hypotheses expressed by the outstanding Ukrainian poet, publicist, analyst, public figure Yevgen Malanyuk in his work «To the Problem of Bolshevism» is being conducted. It is shown that the researcher put forward a number of interesting ideas on the essence of the phenomenon of Bolshevism, in particular, that the October Revolution in Russia in 1917 was a Bolshevik coup; Bolshevism became the mechanism and form of renewal of the Russian Empire; the USSR became a «socialist-communist» (Y. Malanyuk) empire; Soviet totalitarianism was the most cruel; Bolshevism is a purely Russian phenomenon and so on. The study points to a danger for Ukraine and the world of underestimation of threats from the neo-empire of the modern Kremlin.

Keywords: Y. Malanyuk, Bolshevism, work «To the Problem of Bolshevism», Ukrainian Diaspora, heritage, anti-colonial discourse.